

ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ

УДК 323.1(94.478)

О. Ю. ДОКАШ

РЕІНТЕГРАЦІЯ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ДО ЗАГАЛЬНОСОЮЗНОГО ПОЛІТИКО- ПРАВОВОГО ПРОСТОРУ (1944-1945 рр.)

Автор виходить з того, що реалізація окупаційної політики Румунії в Чернівецькій області в 1941-1944 р. призвела до формування й поширення прорадянських настроїв серед значної частини місцевого українського населення та розгортання партизанської боротьби. Основна увага зосереджується на процесі відновлення партійних та радянських структур на місцях. У політиці прискореної реінтеграції Чернівецької області вагому роль відігравали репресивно-каральні та депортаційно-переселенські інструменти сталінського тоталітарного режиму.

Ключові слова: Чернівецька область, сталінський тоталітарний режим, радянська політична система, реінтеграція.

Докаш О. Ю. Реинтеграция Черновицкой области в общесоюзное политико-правовое пространство (1944-1945 гг.)

Автор исходит из того, что реализация оккупационной политики Румынии в Черновицкой области в 1941-1944 гг. привела к формированию и распространению просоветских настроений среди значительной части местного украинского населения и развёртывания партизанской борьбы. Основное внимание сосредоточивается на процессе восстановления партийных и советских структур

© ДОКАШ Оксана Юріївна – кандидат політичних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних наук, економічної теорії та права Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ

на местах. В политике ускоренной реинтеграции Черновицкой области значительную роль сыграли репрессивно-карательные и депортационно-переселенческие инструменты сталинского тоталитарного режима.

Ключевые слова: Черновицкая область, сталинский тоталитарный режим, советская политическая система, реинтеграция.

Dokash Oksana. Reintegration of Chernivtsi region to union political and legal space (1944-1945)

The author implies that the implementation of the occupational policy of Romania in Chernivtsi region in 1941-1944 led to formation and spreading of pro-Soviet sentiment among a significant part of local Ukrainian population and the deployment of partisan struggle. The main focus is on the resumption process of local party and government bodies. Repressive and punitive deportation-resettlement instruments of Stalinist totalitarian regime played an important role in the policy of accelerated reintegration of Chernivtsi region.

Key words: Chernivtsi region, Stalin's regime, the Soviet political system, reintegration.

Розкриття теми дослідження дозволить вирішити вагомі в науково-теоретичному та практичному аспектах завдання, а застосування історико-політологічного підходу допоможе розв'язати поставлені раніше проблеми щодо інституційно-процедурного забезпечення відновлення сталінського тоталітарного режиму як фундаменту радянської політичної системи на території колишньої Північної Буковини, специфіка якої нівелювалася засобами та методами політичного тиску, цензури, репресії під час реалізації політики т.зв. радянізації, перетворення на типову область УРСР впродовж 1940-1941 рр.

Розкриття запропонованої теми вимагає використання на нових теоретико-методологічних засадах широкої джерельної та бібліографічної бази. Вітчизняною, передовсім історичною, наукою достатньо повно розкриті інституційно-процедурні аспекти відновлення сталінського тоталітарного режиму як основи радянської політичної системи в західних областях Радянської України на завершальному етапі Другої світової війни та перші післявоєнні роки¹. Проте відсутні окремі політологічні дослідження процесів реінтеграції Чернівецької області до складу УРСР. Корисними для цього можуть стати публікації П. Брицького², Г. Скорейко³, І. Фостія⁴ та ін. Належним чином оцінюючи вищезазначені праці хочемо запропонувати власну політологічну інтерпретацію характеру, методів та масштабів від-

новлення базових інститутів сталінського тоталітарного режиму в звільненій від румунської окупації Чернівецькій області УРСР, яка також пропонується й у попередніх роботах автора.

Відповідно до поставленої мети необхідно вирішити такі основні завдання: зазначити пріоритети окупаційної політики Румунії на території колишньої Чернівецької області УРСР в 1941-1944 р.; проаналізувати процес відновлення базових інститутів радянської політичної системи під час звільнення краю від румунської окупації; розкрити нормативно-процедурні аспекти функціонування сталінського тоталітарного режиму в Чернівецькій області на завершальному етапі Другої світової війни; вказати на форми й масштаби збройного спротиву українського націоналістичного підпілля утвердженню сталінізму та боротьби останнього з ОУН-УПА.

Вимушено погодившись влітку 1940 р. на евакуацію своїх військ, а фактично, на включення Північної Буковини до складу Радянського Союзу, правлячі кола Румунії прагнули повернути край будь-яким шляхом, навіть збройним, вступивши в союз з нацистською Німеччиною. Вже наприкінці червня – липня 1941 р. Румунія реокупувала терени Буковини, а до жовтня – й Трансністрії: це майже 10 % української території з населенням 3,5 млн. осіб⁵. Зокрема, до складу румунського губернаторства «Буковина» було включено райони Чернівецької області – Чернівецький, Хотинський і Сторожинецький, деякі північні райони Молдавської РСР із центром в Чернівцях⁶.

Встановлення румунської влади в Бессарабії та Північній Буковині розцінювалося офіційним Бухарестом як відновлення історичної справедливості, тобто включення цих двох провінцій до складу Старого королівства було реальним кроком уряду І. Антонеску щодо відродження «Великої Румунії»⁷. Окупаційна політика реалізовувалася методами румунізації, колонізації, «етнічної пурифікації». Румунська адміністрація у пам'яті українців залишилася як суто злочинна, що чинила розправи над мирним населенням, нещадно грабувала та експлуатувала його⁸. Так, лише 8-9 липня 1941 р. румунською поліцією було розстріляно 6440 осіб, у т.ч. 698 мешканців м. Чернівці⁹.

Така політика призвела до формування й поширення прорадянських настроїв серед значної частини місцевого українського населення та розгортання партизанської боротьби. В Чернівецькій області були організовані і діяли партизанські загони «Радянська Буковина», «Сталінець», «За Радянську Буковину» та ін. Однак, жодним чином, не можна стверджувати про домінування саме прорадян-

ських настроїв на всій території румунського губернаторства «Буковина». Окремого дослідження потребує боротьба українського націоналістичного підпілля проти румунської окупаційної влади.

Реалізуючи завдання Проскурівсько-Чернівецької наступальної операції війська 1-го Українського фронту 21 березня 1944 р. відновили наступ основного ударного угруповання, яку в найкоротші строки опанувало південним берегом р. Дністер від Станіслава до Хотина та розширило плацдарм, захопивши плацдарм за Прутом¹⁰. Румунсько-німецькі війська були вигнані: 24 березня – із Сокирян, 27 березня – із Заставни і Садгори, 28 березня – із Кельменців і Кіцмана, 29 березня – із Чернівців і Сторожинця, 31 березня – із Новоселиці і Герци, 3 квітня – із Хотина. 8 квітня – із Вашківців, Вижниці, Глибокої¹¹. На 1 травня того ж року Червоною армію вже було звільнено 13 районів Чернівецької області із населенням 536 тис. осіб¹². Проте тільки наприкінці вересня 1944 р. від німецько-угорських військ була очищена південно-західна гірська частина області (Путильський район).

Політика якнайшвидшого усунення регіональних особливостей у суспільно-політичній і духовній сферах, економіці, етносоціальній структурі населення супроводжувалася адмініструванням і репресіями, що, на нашу думку, мало забезпечити бажаний результат, який би свідчив про ефективність функціонування сталінського тоталітарного режиму в складних військово-політичних обставинах.

Відразу після звільнення краю від окупації розгорнулись активні дії, спрямовані на політику рерадянзації Чернівецької області. Під керівництвом першого секретаря обкому партії І. Зеленюка Чернівецька оперативна група, просуваючись за фронтом, на зайнятій території негайно приступила до розбудови партійних, радянських і комсомольських структур на місцях¹³. Так, на виконання постанови Політбюро ЦК КП(б)У «Про створення парторганізацій у визволених від німецької окупації районах України та покращення керівництва ними» розгорнулася робота зі створення первинних партійних організацій, зокрема, вже в травні 1944 р. діяло 34, які об'єднували майже 400 комуністів. Вже на серпень 1944 р. створено 3 міськкоми, 3 міських та 13 сільських райкомів партії, 119 первинних партійних організацій та 6 партійно-кандидатських груп. Протягом червня - липня створено 34 нових первинних організацій¹⁴. Так, на 1 жовтня 1944 р. Чернівецька обласна партійна організація нараховувала 1430 осіб, які перебували на обліку в 132 первинних партійних організаціях. На той час в області також нараховувалося 724 комсомольці¹⁵. Вже до кінця 1944 р. Чернівецькій обласній організації КП(б)У налічувалося 2518

партійців. Від травня 1944 р. по червень 1945 р. Чернівецька обласна партійна організація збільшилась у сім разів і нараховувала до 3 тис. комуністів.

Окремим напрямком відновлення базових політичних інститутів та практик сталінського тоталітаризму стало розгортання потужного агітаційно-пропагандистського тиску на місцеве населення краю. Вже на серпень 1944 р. в Чернівецькій області було підібрано та провадили роботу 2798 агітаторів у 237 агітколективах. Поряд із ними діяло 128 гуртків партійної освіти, якими охоплено, зокрема, 1345 осіб безпартійного актив¹⁶. Вагому роль у процесі реінтеграції краю надавалося агітаційній роботі засобами періодики. Так, відновлена газета «Радянська Буковина» почала виходити накладом 8 тис. примірників. З 15 липня 1944 р. вона почала видаватися молдавською мовою накладом 3 тис. примірників¹⁷. Одночасно, з 13 районів області районні газети були організовані лише в Хотинському районі.

Після звільнення значної частини Чернівецької області від німецьких і румунських окупаційних військ з'єднаннями 1-го і 2-го Українських фронтів у березні-квітні 1944 р. відразу ж почалася мобілізація чоловіків призовного віку. Проте не всі поспішали одягати червоноармійську форму. Так, в Чернівецькому сільському районі не з'явилося на призначений час 400 осіб¹⁸. У наступні дні всі вони були доставлені в райвійськкомат під конвоєм і відправлені в приписні військові частини.

Як слушно наголошує П. Брицький, звільнившись із румунських робочих таборів, багато т.зв. деташементників потрапили в табори НКВС СРСР для військовополонених та інтернованих¹⁹. Всього у трудову армію з Чернівецької області було направлено майже 15 тис. осіб, 1193 з них загинули там від голоду, холоду і хвороб.

Сталінський режим змушений був враховувати, що на теренах Чернівецьчини під керівництвом Буковинського окружного провідника ОУН А. Галицької «Мотрі» було сформовано розгалужену структуру націоналістичного підпілля. Вона організувала збройні загони, які згодом були об'єднані в Буковинську Самооборонну Армію, а наприкінці літа 1944 р. реформовані в сотні та курінь УПА. Протягом осені 1944 р. УПА Буковини вела збройні дії з частинами Червоної армії та внутрішніми військами НКВС, робились засідки на представників радянської влади та рейди теренами краю. В цей час, як зазначав В. Підлубний, вся Буковина, за винятком східних бессарабських районів, була в тій чи іншій мірі охоплена збройною боротьбою проти радянської влади²⁰.

Окремо варто акцентувати на заходах тоталітарного режиму з формування серед місцевого населення парамілітарних формувань для боротьби із ОУН – УПА чи, в ширшому контексті, озброєної лояльної соціальної бази підтримки. Так, перші винищувальні батальйони були сформовані в Чернівецькій області в липні 1944 р. За станом на червень 1945 р. в області нараховувалося 17 винищувальних батальйонів чисельністю 2491 боєць та 318 груп сприяння охороні громадського порядку, де налічувалося 2506 учасників²¹.

29 грудня 1944 р. органами НКВС було ліквідовано Буковинський провід ОУН. До кінця 1944 р. органами НКВС-НКДБ, зокрема, із залученням вказаних вище парамілітарних структур, проти учасників українського націоналістичного підпілля було проведено 17 операцій, в ході яких 957 осіб було вбито, 789 – захоплено в полон та 241 виселено²². На 20 квітня 1945 р. із Чернівецької області було депортовано вже 818 членів родин учасників націоналістичного підпілля²³.

В умовах неймовірно важкої зими 1944-1945 рр. багато вояків залишили бункери, втікали від тифозної смерті додому, де потрапляли до рук співробітників НКВС та НКДБ. Значна частина вояків УПА (4230 осіб) з'явилася з повинною. Частково вони були прощені й зараховані до винищувальних батальйонів та в спецгрупи НКВС. Таких спецгруп на Буковині діяло 25, загальною чисельністю 106 осіб. Для виявлення підпільників та повстанців у 1945 р. було проведено перепис населення, щоб з'ясувати місцезнаходження кожного мешканця, зокрема, в Чернівецькій області було виявлено 4022 нелегали²⁴.

Отже, на основі здійсненого політологічного аналізу можна стверджувати, що під час звільнення краю від румунської окупації інтенсивними темпами відновлювалися основні інститути радянської політичної системи. Партійні структури ставали політичними центрами, де зосереджувалися реальні важелі влади. Одним із пріоритетних напрямів їхньої діяльності стало розгортання потужної агітаційно-пропагандистської роботи серед місцевого населення, залучення його до відновлених, за взірцем т.зв. першої радянзації 1940-1941 рр., політичних практик квазіактивності сталінського тоталітарного режиму. Вагому роль у реалізації курсу на реінтеграцію Чернівецької області відігравали репресивно-каральні органи, які масово використовували каральні й депортаційно-переселенські інструменти.

1. Гулай В. Кадрова політика радянського режиму в західних областях України після завершення Другої світової війни (1945-1953 рр.) / В. Гулай // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – № 502. Держава та армія.

- Львів : Вид-во «Львівська політехніка», 2004. – С. 110-116; Леськів М. М. Радянський режим у західних областях України (1944-1953 рр.) [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / М. М. Леськів ; Львівський національний університет ім. І. Франка. – Львів, 2008. – 18 с.; Першина Т. Формування управлінських кадрів в Західній Україні в 1944-1948 рр. : регіональні особливості / Т. Першина // Сторінки воєнної історії України : збірник наук. статей. – К. : Ін-т історії України, 2009. – Вип. 12. – С. 299-312; Ярош Б. О. Тоталітарний режим на західноукраїнських землях в 30-50-х роках ХХ ст. (історико-політологічний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Б. О. Ярош ; Ін-т національних відносин і політології НАН України. – К., 1995. – 43 с. **2. Брицький П. П.** Вступ. Особливості становища буковинців у період Другої світової війни / Брицький П.П. // Буковинці у трагічні роки Другої світової війни: статті, спогади та документи / автори-упорядники: П. П. Брицький, Г. М. Скорейко, О. А. Суровцев, І. П. Фостій. – Чернівці : Технодрук, 2013. – С. 3-11. **3. Скорейко Г. М.** Буковина у 1940-1945 рр. / Скорейко Г.М. // Буковинці у трагічні роки Другої світової війни: статті, спогади та документи / автори-упорядники: П. П. Брицький, Г. М. Скорейко, О. А. Суровцев, І. П. Фостій. – Чернівці : Технодрук, 2013. – С. 66-97. **4. Фостій І. П.** Північна Буковина і Хотинщина у Другій світовій війні 1939-1945 рр. [Текст] / Фостій І.П. – Чернівці : «Книга Пам'яті України», 2004. – 368 с.; Фостій І. П. Трудармія НКВС як засіб ізоляції й використання ненадійних у 1941-1945 рр. / Фостій І.П. // Буковинці у трагічні роки Другої світової війни: статті, спогади та документи / автори-упорядники: П. П. Брицький, Г. М. Скорейко, О. А. Суровцев, І. П. Фостій. – Чернівці : Технодрук, 2013. – С. 15-28. **5. Мандрик М. В.** Північна Буковина, Бессарабія та Закарпаття у контексті українського геополітичного чинника (кінець 1920-х – середина 1940-х рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра іст. наук; спец. : 07.00.01 «Історія України» / М. В. Мандрик ; Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. – К., 2011. – С. 21-22. **6. Терлюк І. Я.** Окупаційний режим в Україні 1941-1944 р. і проблеми творення української національної державності: історія держави і права / І. Я. Терлюк І.Я. – Львів : Каменяр, 2009. – С. 34. **7. Новосьолов О. В.** Політика Румунії щодо українських земель у період диктатури І. Антонеску (1940-1944 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук; спец. : 07.00.02 «Всесвітня історія» / О. В. Новосьолов ; Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. – Чернівці, 2008. – С. 12. **8. Терлюк І. Я.** Цит. праця. – С. 37. **9. Брицький П. П.** Цит. праця. – С. 8. **10. Хлонь С. Є.** Проскурівсько-Чернівецька наступальна операція військ 1-го Українського фронту (4 березня – 17 квітня 1944 р.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. : 20.02.22 «Військова історія» / С. Є. Хлонь ; Національний університет оборони України. – К., 2012. – С. 13. **11. Буковина в**

контексті європейських міжнародних відносин (з давніх часів до середини ХХ ст.) : кол. монографія / [В. М. Ботушанський, С. М. Гакман, Ю. І. Макар та ін.]; за заг. ред. В. М. Ботушанського. – Чернівці : Рута, 2005. – С. 657. **12.** *Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України).* – Ф. П-1 (Центральний Комітет Комуністичної партії (більшовиків) України). – Оп. 23. – Спр. 700. – Матеріали к майскому Пленуму ЦК КП(б)У (1 мая 1944 р.). – Арк. 2. **13.** *Нагірняк М. Я.* Політична та ідеологічна боротьба органів Комуністичної партії у процесі утвердження режиму в Західній Україні [Електронний ресурс] / М. Я. Нагірняк, Р. В. Лаврецький. – Режим доступу : 2ubgd.lviv.ua/moodle/php/NAAG2013_6.pdf. **14.** *Радянська Буковина. 1940-1945. Документи і матеріали.* – К. : Вид-во «Наукова думка», 1967. – С. 290. **15.** *ЦДАГО України.* – Ф. П-1. – Оп. 23. – Спр. 836. Справки, сводки о партийно-политической работе и укомплектовании кадрами партийных и советских органов Черновицкой области (15 вересня 1944 р.). – Арк. 28. **16.** *Радянська Буковина.* Цит. праця. – С. 290. **17.** Там само. – С. 290. **18.** *Фостій І.* Цит. праця. – С. 205. **19.** *Брицький П. П.* Цит. праця. – С. 11. **20.** *Підлубний В. М.* Діяльність ОУН та УПА на Буковині в 1940-1952 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд іст. Наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / В. М. Підлубний ; Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича. – Чернівці, 2010. – С. 9. **21.** *Ільницький В.* Створення та діяльність у західних областях УРСР радянських парамілітарних формувань 1944-1954 рр. [Електронний ресурс] / В. Ільницький. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/42336/03-Plytskyi.pdf>. **22.** *Сорока Ю.* Боротьба радянського тоталітарного режиму проти національно-визвольного руху в західних областях України: 1940-1950-ті роки [Електронний ресурс] / Ю. Сорока. – Режим доступу : http://kul.kiev.ua/images/chasop/2011_3/15.pdf. **23.** *Вронська Т. В.* Заручники тоталітарного режиму: репресії проти родин «ворогів народу» в Україні (1917-1953 рр.) / Вронська Т.В. – К. : Інститут історії України НАН України, 2009. – С. 336. **24.** *Сеньків М. В.* Соціально-політичні передумови суцільної колективізації західноукраїнського села (1944-1947 рр.) [Електронний ресурс] / М. В. Сеньків. – Режим доступу : http://istznu.org/dc/file.php?host_id/page/issues/33/senkiv.pdf.

Dokash Oksana. Reintegration of Chernivtsi region to union political and legal space (1944-1945)

The use of historical and political science approach to the study helps to resolve the questions posed earlier about the institutional and procedural ensuring the restoration of the Stalinist totalitarian regime as the foundation of the Soviet political system in the former Northern Bukovina. During the 1940-1941 its specific nature smoothed over during the so-called «Sovietization» policy by means and methods of political pressure, censorship, repression, transformation into a typical region of Ukrainian SSR.

The article is an attempt of political science analysis of restoration policy of the basic institutions of the Soviet political system during the liberation of Chernivtsi region from Romanian occupation and strengthening of the Stalinist totalitarian regime.

Reluctantly agreeing in summer of 1940 to evacuate its troops, and in fact, on inclusion of Northern Bukovina to the Soviet Union, the ruling circles of Romania sought to return this land in any possible way, even armed, having entered into an alliance with Nazi Germany. At the end of June - July 1941 Romania reoccupied the territories of Bukovina and till October Transnistria region: it is almost 10% of Ukrainian territory with a population of 3.5 million of people. In particular, Chernivtsi, Khotyn and Storozhynets and some northern areas of Moldavian SSR centered in Chernivtsi were included into Romanian governorship «Bukovina».

Setting of the Romanian authorities in Bessarabia and Northern Bukovina was regarded by official Bucharest as restoration of historical justice that is the inclusion of these two provinces to the Old Kingdom was a real step of I. Antonescu's government to revive the «Great Romania». Occupation policy was implemented by the methods of Romanization, colonization, «ethnic purification». Romanian administration in the memory of Ukrainian people has remained as a purely criminal which carried out the massacre of civilians, ruthlessly exploited and robbed them.

Such policy had led to the formation and spreading of pro-Soviet moods among a significant part of local Ukrainian population and deployment of partisan warfare. In Chernivtsi region guerrilla groups named «Soviet Bukovina», «Stalinets», «For Soviet Bukovina» and others were organized and operated. However, in no way, one cannot assert about the dominance of pro-Soviet sentiment throughout the Romanian governorship «Bucovina». And Ukrainian nationalist underground struggle against the Romanian occupational authorities requires a separate study.

Policy of the quickest elimination of regional peculiarities in social, political and spiritual spheres, economy, ethno-social structure of the population and accompanied by repression and administration, which had to ensure the desired result, which would have testified to the efficiency of the Stalinist totalitarian regime in the complex military-political circumstances.

Another area of restoration of basic political institutions and practices of Stalinist totalitarianism was the deployment of a powerful advocacy pressure on the local population of the province. We should also point out the activities of the totalitarian regime aiming at formation of the local population paramilitary forces to combat the OUN - UPA or, in a broader context, armed loyal social base of support.

During the liberation of the region from the Romanian occupation the basic institutions of the Soviet political system restored at a rapid pace. Party bodies became political centers where the real power levers concentrated. One of the priorities of their activity was the involvement of local people to the restored, according to the model of so-called first «Sovietization» of 1940-1941, political practices of quasi activity of the

Stalinist totalitarian regime. Repressive and punitive bodies that extensively used punitive and deportation-resettlement instruments played significant role in the course of the accelerated reintegration of Chernivtsi region.

The author implies that the implementation of the occupation policy of Romania in Chernivtsi region of 1941-1944 led to the formation and spreading of pro-Soviet sentiment among a significant part of the local Ukrainian population. The main focus is on the process of restoring of local party and government structures.

Key words: Chernivtsi region, Stalin's regime, the Soviet political system, reintegration.